

NOVE PRIDOBITVE *NEW ACQUISITIONS*

KO NAM SPREGOVORI PREDMET Tobačna pipa mojstra Rajka Pečnika

249

Nekaj let zatem, ko je Slovenski etnografski muzej pridobil za svoje zbirke predmete celotne svečarske in medicarske delavnice iz Trubarjeve ulice v Ljubljani, je njihov dotedanji zadnji lastnik poslal v muzej droben zavitek. V njem je bil shranjen del tobačne porcelanske pipe, v katero je bil potisnjen zvit listič papirja, na katerem je pisalo: "Na podstrešju smo našli še tale ostanek vojaške pipe Rajka Pečnika, očetovega mojstra. Oče mi je pripovedoval, da jo je Pečnik ob nedeljah še imel navado kaditi v času očetove vajeniške dobe. Potem se je pokvarila. Andrej Krbavčič, 9. 6. 1999."

Tobačna pipa torej, osebni predmet svečarsko-medicarskega mojstra Rajka Pečnika. Pravzaprav samo njen najpomembnejši del – porcelanasta glava, v katero se nasuje tobak. Koščeni ustnik, lesena cevka, pločevinasti pokrovček in porcelanski nastavek v obliki črke Y, ki povezuje dele pipe v celoto, so manjkali. Predmet, ki je kljub svoji krhkosti preživel tri države, dve svetovni vojni, svojega lastnika in njegovega naslednika Jakoba Krbavčiča, je Krbavčičev sin Andrej podaril muzeju, v katerem so že shranjeni predmeti iz nekdanje obrtne delavnice na Trubarjevi ulici. O tej svečarsko-medicarski delavnici in njenih lastnikih je bilo nekaj napisanega že v Etnologu leta 1996. Tobačna pipa, ki se je "z nekajletno zamudo" znašla v muzejskih zbirkah, pa je bila povod, da že obelodanjeno zgodbo dopolnimo z nekaj novimi podatki, ki podrobneje odstirajo mojstrovo življenjsko pot.

Rajko Pečnik se je rodil 30. aprila 1863 v Grebinju (nem. Griffen) h. št. 14, naselju v severovzhodnem delu celovške kotline blizu Velikovca, gostilničarju Juriju Pečniku in materi Ani, rojeni Mikl.¹ Ne vemo sicer, kje se je izučil svojega poklica in kod ga je vodila poklicna pot, preden je prišel v Ljubljano. Verjetno je postal medicarski pomočnik že na Koroškem; o tem posredno sklepamo, ker je kot vojaški obveznik služil cesarju v koroškem pehotnem polku, ki je imel domicil v Celovcu. Pečnik je takrat verjetno stalno bival v domačem kraju. Kakor koli je že bilo, je Pečnik kasneje našel delo v ljubljanski svečarski in medicarski delavnici Valentina Plehana na sv. Petra cesti.

¹ Nadškofijski arhiv Ljubljana (NALj), Poročna knjiga za leto 1907. Župnijski urad sv. Petra v Ljubljani, zap. št. 101.

V času, ko lahko sledimo Pečnikovi življenjski poti, je bil mojster Valentin Plehan, ki je bil rojen leta 1829 v Ljubljani, takrat že 12 let pokojen. Umrli je namreč 5. februarja 1895. V zakonu se mu je sicer rodilo pet otrok, dva sinova in tri hčere, vendar je prvorojeni sin umrl v rojstnem letu, drugi, ki bi lahko nasledil obrt, pa je izbral poklic tehnika in leta 1914 padel v prvi svetovni vojni. Od treh hčera je mladost preživela le ena, ki pa se je poročila in odselila od doma.² Zato je obrt po pokojnem možu vseskozi vodila Marija Plehan, rojena Grilc 28. julija 1852 v Ljubljani, na Glavnem trgu št. 6, ki je bila tudi hišna posestnica. Plehanova sama verjetno ni opravljala obrtnega dela, pač pa so ga kvalificirani delavci, med katerimi je bil leta 1907 tudi samski medicarski pomočnik Rajko Pečnik. Ni skrivnost, da so se vdove obrtnih mojstrov poročale z mlajšimi obrtnišskimi pomočniki, saj sta bila tako zagotovljena nadaljevanje obrti in eksistenca družine. Pečnik in Plehanova vdova sta se poročila 27. junija 1907 v župni cerkvi sv. Petra v Ljubljani, za priči pa sta jima bila pekovski mojster Friderik Pauer in posestnik Anton Vodnik.³

29. julija 1907, torej dober mesec po poroki, je Rajko Pečnik, ki je bil v dokumentih zapisan kot Rajmund Petschnig, stanujoč na sv. Petra cesti št. 63 (kot samski pomočnik je živel na sv. Petra cesti št. 60, torej v sosesčini svoje delodajalke), že prijavil svečarsko in medicarsko obrt na svoje ime.⁴ Njegova podjetnost in delavnost pa tudi povezanost z osnovno obrtjo so bili verjetno vzrok, da je leta 1915 v hiši št. 42 na sv. Petra cesti prigljal tudi koncesionirano obrt točenja (prodaje) sodavice in drugih brezalkoholnih pijač.⁵ Tudi Pečnik je imel pri svojem delu zaposlene vajence in pomočnike, za našo zgodbo o njegovi tobačni pipi pa je pomembno, da se je k njemu decembra 1920 prišel učiti obrti Jakob Krbavčič, rojen 16. septembra 1907 v vasi Strana pri Buzetu v Istri.⁶ Le nekaj mesecev po Krbavčičevem prihodu v Ljubljano je Pečniku 12. marca 1921 umrla žena Marija.⁷ Mojster, ki je postal vdovec brez lastnih potomcev in bližnjih sorodnikov, je v naslednjih letih izučil Krbavčiča in vanj vložil tudi vse svoje upe za nadaljevanje in prevzem obrti. Mladi Krbavčič se mu ni izneveril, saj se je po odsluženju vojaščini v jugoslovanski vojski res vrnil v Ljubljano in se kot pomočnik zaposlil pri njem ter mu tudi sicer vsestransko pomagal. Betežni Pečnik je čedalje bolj zanemarjal obrt in delovno pobudo vse bolj prepuščal Krbavčiču. Ta je v svojih rokopisnih spominih na svoja mladostna leta med drugim zapisal, da je moral zato, da bi lahko preživel (Pečnik je imel v svojem gospodinjstvu zaposleno tudi hišno pomočnico) sam po bližnjih in daljnih krajih reklamirati in prodajati lectarske in svečarske izdelke. Ko se je nekoč s takšne poti vrnil domov z večjim naročilom, se je takrat že bolehnij mojster Pečnik možnosti, da naročila ne bi mogli izpolniti, tako ustrašil, da je pograbil svojo dolgo visečo pipo in odhitel v gostilno.⁸ Mojster Rajko Pečnik je umrl 6. avgusta 1931 v Ljubljani za rakom

² Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZALj), Dom. oddelek MF 408, Zglaševalne pole mesta Ljubljane, stara serija (okrog 1874–1917).

³ NALj, Poročna knjiga za leto 1907. Župni urad sv. Petra v Ljubljani, zap. št. 101.

⁴ ZALj, Cod. XX, 9, III/3, Prosti in rokodelski obrti 1885–1907.

⁵ ZALj, Cod. XX/55, I/2, Koncesionirani obrti 1892–1932.

⁶ ZALj, Dom. oddelek MF 586, Zglaševalne pole mesta Ljubljane okrog 1900–1942 (1945).

⁷ ZALj, Dom. oddelek MF 639, Zglaševalne pole mesta Ljubljane okrog 1900–1942 (1945).

⁸ Rokopisni spomini Jakoba Krbavčiča. Original hrani Aleš Krbavčič iz Ljubljane.

na grlu, ki je bil posledica intenzivnega kajenja tobaka. Pokopali so ga pri sv. Križu,⁹ se pravi na današnjih ljubljanskih Žalah, v grob, kjer počivata tudi mojstra Valentin Plehan in Jakob Krbavčič.

Pečnik je zapustil Krbavčiču vse obrtniško orodje in inventar svoje delavnice, Pečnikovo hišo na sv. Petra cesti pa je moral odkupiti in plačati kupnino daljnim mojstrovim sorodnikom na Dunaju.¹⁰ Med hišnim inventarjem se je znašla tudi Pečnikova tobačna pipa, ki je v teku let, kakor je bilo že povedano, izgubila svojo celovitost. Za Pečnika je morala biti tobačna pipa dragocen spominek, saj je odlomljeni porcelanski nastavek dal popraviti oziroma nadomestiti s kovinskim tulcem, da je s tem podaljšal njeno uporabnost. Posebno vrednost pa je morala imeti pipa tudi za Krbavčiča, saj ga je spominjala na mojstra, ki je odločilno vplival na njegovo življenjsko pot. Čeprav je bila neuporabna, je ni zavrzel. Zanj je našel prostor na podstrešju, kamor se ponavadi odlagajo sicer nerabne, vendar še vedno dragocene stvari, med katerimi so tudi spominski predmeti. Morda se pipa tudi ne bi ohranila, če bi bila zgolj navaden kadilski pripomoček brez kakega zanimivega okrasja. Na ostanku Pečnikove pipe pa je bilo prav to – lastnikovo ime z letnico, okrasni lovski motiv in napis v nemškem jeziku.

251

Dobrih 13 cm visoka in v premeru 4 cm široka glava porcelanaste tobačne pipe cilindrične oblike (inv. št. EM 23079) se na dnu zaključuje z gumbasto oblikovano peto in kratkim pločevinastim (prvotno porcelanastim) tulcem. Na sprednjem delu glave je ovalno upodobljen lovski motiv – lovec, ki strelja na mladega jelena ali srnjaka. Nad njim je v tiskani nemški frakturi napis: **K. K. Inftr. Reg. Frh. v. Dahlen N. 7**, v osrednjem delu motiva pa v pisani gotici **4. comp. 3. zug**. Na zadnjem delu porcelanaste glave je v latinici napisano: **Raimund Petschnig / Infant. 1883**. Lovski prizor in napis sta dodatno okrašena s tankimi prostoročno izrisanimi stiliziranimi cvetličnimi ornamentami. Besedilo na glavi tobačne pipe se v prevodu glasi: **Cesarskokraljevi pehotni polk barona plemenitega Dahlen št. 7 / 4. stotnija, 3 vod. / Rajko Pečnik / pehota 1883**.

Pečnik si je torej na svojo tobačno pipo dal za spomin zapisati, kdaj in v kateri vojaški enoti je služil vojaški rok. Ker pa je bila ta vojaška enota povezana z aneksijo Bosne in Hercegovine k Avstriji, se je pojavilo zanimivo vprašanje, ali se je Pečnik kot vojak pešec udeležil tudi pravih vojnih spopadov in ali ima zaradi te možnosti zapisana letnica tudi kakšen globlji pomen. Zato je na tem mestu upravičen kratek vpogled v zgodovino tega polka, ki bo razrešil tudi vprašanje Dahlenovega imena na Pečnikovi tobačni pipi.

Sedmi rezervni pehotni polk avstro-ogrske vojske, v katerem so služili vojaški rok tudi številni koroški Slovenci, je imel sedež v Celovcu. Leta 1878 je z drugimi vojaškimi formacijami, na primer s 47. štajerskim rezervnim pehotnim polkom in 17. kranjskim pehotnim polkom, sodeloval pri zasedbi Bosne in Hercegovine. Sedmi in 47. pehotni polk sta sodelovala pri zasedbi Sarajeva in po končanih bojih v njem do oktobra 1878 skrbela za obnovo in obrambo mesta, nato pa sta se vrnila v Celovec in

⁹ NALj. Mrliška knjiga župnije sv. Petra v Ljubljani 1931–1945, zap. št. 145.

¹⁰ Andrej Dular, Svečarska in medicarska delavnica Jakoba Krbavčiča iz Ljubljane – obogatitev zbirke Slovenskega etnografskega muzeja, *Etnolog* 6 (LVII), Ljubljana 1996, str. 385.

Maribor.¹¹ V prvih letih zasedbe Bosne in Hercegovine je v njej vladala vojaška uprava, po cesarskem ukazu 29. oktobra 1879 pa so bili na čelo uprave postavljeni vojni poveljniki. Ti so na zasedenem ozemlju skrbeli za varnost prebivalcev, gradili so prometne poti in vzpostavljali novo upravo.¹² Predhodnima vodjema okupatorske uprave v Bosni in Hercegovini, generalu Josipu Filipoviću in feldmaršalu Wilhelmu Nikolausu, je kot guverner na zasedenem ozemlju sledil baron Herman Dahlen plemeniti Orlaburg,¹³ ki je tudi omenjen na Pečnikovi tobačni pipi. Herman Dahlen je bil rojen 1828 v Košicah na Slovaškem. Sodeloval je v številnih spopadih avstrijske vojske, v svoji vojaški karieri pa je napredoval od poročnika do generala in feldmaršala in bil 6. aprila 1881 kot poveljujoči general imenovan za vodjo okupatorske uprave, se pravi guvernerja Bosne in Hercegovine v Sarajevu.¹⁴

252

V času Dahnovega guvernerstva je razglasitev avstrijskega zakona o vojaški obveznosti za Bosno in Hercegovino in Krivošijo proti koncu leta 1881 sprožila upor prebivalstva v Hercegovini in jugovzhodni Bosni. Da bi zatrlo vstajo, je avstrijsko vojno ministrstvo v Bosni in Hercegovini in južni Dalmaciji okrepilo število vojaških enot, ki jim je poveljeval baron Jovanović. Od januarja do maja 1882 so te vojaške enote upornike deloma uničile, deloma prepodile v Črno goro, na meji s Črno goro pa so vzpostavili mejne straže.¹⁵ Guverner Dahlen je s svojim premišljenim delovanjem prispeval k zadušitvi vstaje in bil za to 29. junija 1882 odlikovan z velikim križem reda Leopolda. Ob koncu svojega šestnajstmesečnega guvernerskega mandata, ki se je zaradi njegovega slabega zdravja končal 9. avgusta 1882,¹⁶ pa je bil zaslužen tudi za "kultiviranje okupiranega ozemlja".¹⁷ Dahnove zasluge pri vodenju Bosne in Hercegovine v tistih nemirnih časih so pripomogle, da so koroški 7. pehotni polk 28. decembra 1882 poimenovali po njem.¹⁸ Ime je polk¹⁹ obdržal vse do Dahnove smrti na Dunaju leta 1887.²⁰

V času avstrijske aneksije Bosne in Hercegovine leta 1878 in kasnejšega Dahnovega guvernerstva v Sarajevu Rajko Pečnik še ni mogel biti vojak koroškega 7. pehotnega polka, saj je bil premlad za vojaško službo. V tistem času so nabornike vpoklicali v vojsko šele z dvajsetimi leti starosti, kar se je zgodilo Pečniku leta 1883, ko so bili tudi nemiri zaradi sprejetega avstrijskega zakona o vojaški obveznosti v Bosni in

¹¹ Jernej Andrejka, *Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878*, Celovec 1904, str. 140, 178–179.

¹² Enciklopedija Jugoslavije, 2 Bosna – Dio, Zagreb 1955, str. 52.

¹³ <http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_governors_of_Bosnia_and_Hercegovina> [26. 2. 2010]

¹⁴ Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Graz–Köln 1954, str. 166.

¹⁵ Andrejka, n. d., str. 323.

¹⁶ Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *Geschichte des k. u. k. Kärnthnerischen Infanterie-Regimentes Feldmarschall Graf von Khevenhüller*. Nr. 7, Wien 1891, str. 994.

¹⁷ Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Graz–Köln 1954, str. 167.

¹⁸ Amon von Treuenfest, n. d., str. 994.

¹⁹ Polki so imeli imena po tako imenovanih Regimentsinhaberjih, neke vrste častnih polkovnikov (takrat so jim po slovensko rekli "imejitelji"), ki so bili sicer simbolični nasledniki nekdanjih najemniških *condottierov* brez resnih pravic. Ko je tak častni polkovnik umrl ali če je storil kaj neprimerne, so ime polka zamenjali. Častni polkovniki so bili večinoma nekdanji visoki častniki, občasno tudi člani dinastije ali tuji dinasti. (Za opombo glede poimenovanja polkov se zahvaljujem zgodovinarju dr. Roku Stergarju.)

²⁰ Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Graz–Köln 1954, str. 166.

Porcelanasta glava tobačne pipe (inv. št. EM 23079) svečarskega in medicarskega mojstra Rajka Pečnika iz Ljubljane (foto: Marko Habič)

Kvartopirsko in kadilsko gostilniško omizje, rekonstruirana fotografska scenografija med svetovnjima vojnoma. Kvartopirca kadita pipi, kakršno je imel tudi svečarski in medicarski mojster Rajko Pečnik iz Ljubljane (foto: Fran Vesel, Dokumentacija SEM)

Hercegovini že mimo. Koroški pehotni polk pri umiritvi razmer ni sodeloval. Pečnik je torej služil vojaščino v mirnem času in ni bil izpostavljen vojnim nevarnostim na bojiščih. V spomin na začetek svoje vojaščine si je omislil tobačno pipo z lovskim motivom in napisom. In ker je bilo služenje vojske – dokaz fantovske zrelosti in potrditve vojaške sposobnosti – cenjena fantovska vrlina, tudi motiva za takšno “spominsko dejanje” ne moremo iskati v kakšnem globljem pomenu morebitnega izrednega bojnega vojaškega dogodka, ki bi ga doživel Pečnik. Simbol odraslosti je bilo tudi kajenje tobaka. Tobačna pipa je združevala in simbolizirala zelene fantovske kvalitete, njenemu lastniku, ki jo je uporabljal, pa je dala veljavo in ustrezno mesto v družbi in okolju, kjer je živel. Takšen predmet je postal del njegovih vsakdanjih ritualov in s tem tudi del njegove osebnosti.

Tobačne pipe, kakršno je kadil tudi mojster Pečnik, so bile izdelek evropskih keramičnih ali porcelanskih manufaktur. Žal Pečnikova pipa ne premore oznake izdelovalca in bi o njeni provenienci lahko ugibali le na podlagi analogij podobnih kadilskih pripomočkov. Njena oblika jo uvršča med tipe najbolj priljubljenih tobačnih porcelanskih pip tistega časa. Take pipe, ki so jih izdelovali od konca 18. stoletja dalje in so jih v nemških deželah imenovali *Gesteck Pfeife*, so bile ponavadi sestavljene iz treh delov, in sicer ustnika, cevke in glave pipe, narejene iz morske pene ali še pogosteje iz porcelana in kasneje iz lesa. Neposlikana porcelanska površina teh pip je omogočala veliko možnosti za prefinjeno krašenje. Tako so bile pipe okrašene z najrazličnejšimi motivi – z mestnimi vedutami in pokrajinami, kopijami del starih slikarskih mojstrov, podobami iz vsakdanjega življenja, zgodovinskimi, patriotskimi, erotičnimi in zabavnimi motivi ter portreti vojskovodij in vladarjev. Razširjene so bile med vsemi sloji prebivalstva in okrašene z motivi, ki so jasno sporočali lastnikovo politično prepričanost in pripadnost

stanovskim in poklicnim skupnostim. Ljudje so si tovrstne pipe izmenjavali kot prijateljska ali ljubezenska darila.²¹

Kvaliteta in motivika prostoročnih poslikav na porcelanskih pipah sta se sčasoma spreminjali. Po letu 1850 je prefinjena prostoročna risba postajala bolj groba, vse pogosteje pa je ročno poslikavanje porcelanskih pip nadomeščala metoda transfernega tiska.²² V tematiki so začeli prevladovati lovski motivi. Takšna je tudi Pečnikova pipa z že apliciranim in loščenim lovskim motivom, ki ji je slikarski mojster na naročnikovo željo dodal napis in nekaj drobnega cvetličnega okrasja.

Po letu 1900 so večdelne porcelanske tobačne pipe kot kadilski pripomočki počasi izginile iz uporabe in so postale spominski predmeti.²³ Vendar za Pečnikovo pipo ta časovna omejitev zagotovo ni veljala, saj jo je mojster uporabljal vsaj do sredine dvajsetih let 20. stoletja, če ne celo do konca svojega življenja. Z njegovo smrtjo pa je tudi ta predmet postal spominek, ki nam kot muzealija z ustrežno interpretacijo pripoveduje svojo in mojstrovo zgodbo.

255

Andrej Dular

²¹ Bernhardt Barth, *Das Herrenkabinett – im blauen Dunst. V: Biedermeiers Glück und Ende ... die gestörte Idylle 1815–1848*. München 1987, str. 425.

²² Transferni tisk je metoda, ki so jo začeli uporabljati v Angliji sredi 18. stoletja za krašenje različnih porcelanskih predmetov, zlasti posodja. Njeno bistvo je tehnološki postopek, pri katerem so gravirano sliko na bakreni plošči prenesli na papir, s papirja pa na neglazirano porcelansko osnovo (biskvit), ki so jo nato položili in jo v peči še enkrat žgali. S posteklenitvijo lošča, ki je prekril sliko, so dosegli zaščito in s tem obstojnost apliciranega motiva na predmetu.

²³ <<http://www.pijpenkabinet.nl/Pijpenkabinet/00-E%20frame.html>> [26. 2. 2010].